

ATRIBUCIJA IR JOS TYRIMO BŪDAI

R. B i s t r i c k a s

Vystantis kuriai nors mokslo sričiai, išskyla naujų temų, problemų, be to, ir senos problemos sprendžiamos naujai. Toks procesas vyksta ir socialinėje psichologijoje. Palyginti nauja tema joje yra atribucijos proceso tyrinėjimas, ypač paplitęs amerikiečių kognityvinėje socialinėje psichologijoje. Atribucijos (angl. attribute - priskirti) teorija tyrinėja, kaip žmogus aiškina savo ar kito žmogaus elgesį, t. y. kaip ir kokią priežastį priskiria poelgiui. Pati priežastis suprantama kaip atsakymas į klausimą „kodėl?": „Kodėl mano draugas išsprendė uždavinį, o aš ne?", „Kodėl šis žmogus toks agresyvus?" ir kt. Pagal kokius dėsningumus atsakoma į panašius klausimus, kylančius žmonėms gyvenimiškuose tarpusavio santykiuose, - ir bando atsakyti atribucijos tyrinėjimai¹. Atribucijos teorija apima socialinės percepcijos tematiką, nes aprašo, kaip mes suvokiame ir aiškiname kitų žmonių poelgius, taip pat savęs suvokimą, t. y. kaip žmonės suvokia ir aiškina savo pačių poelgius.

Atribucijos problematikos iškilimas socialinėje psichologijoje. Atribucijos proceso tyrinėjimų pradininku laikomas F. Haideris, kurio svarbiausias darbas „Tarpasmeninių santykių psichologija" išleistas 1958 m. (4). Kaip pripažįsta pats F. Haideris, jo psichologinėms idėjoms daugiausia įtakos darė geštaltpsichologija ir K. Levino lauko teorija. Dabar mums svarbios dvi F. Haiderio idėjos, lėmusios tolesnius tyrimus: idėja apie „gyvenimiškos

---

¹ Dažnai dar vartojamas terminas kauzalinė atribucija, pabrėžiant, kad aiškinamas priežasties priskyrimas poelgiui.

arba sveiko proto psichologijos" tyrimų svarbą, aiškinant žmogaus elgesį ir jo mintis apie kito žmogaus elgesio aiškinimą, priskiriant jo elgesiui priežastį (atribuciją).

F. Haideris pabrėžia, kad gyvenimiška, sveiko proto psichologija lemia žmonių tarpusavio santykius. Todėl „psichologai, nežinodami sveiko proto, arba „naivosios psichologijos“, negali paaiškinti žmonių tarpusavio santykių“ (4, 5). F. Haideris pastebėjo, kad gyvenime žmonės stengiasi aiškinti savo ir kitų žmonių tarpusavio santykius, suprasti stebimo poelgio priežastį, t. y. atsakyti sau į klausimą, kodėl vienaip ar kitaip pasielgta. Nuo atsakymo į šį klausimą priklauso tolesni tarpusavio santykiai.

Bet kaip moksliskai aprašyti ir paaiškinti šiuos kasdieniškus, besiremiančius sveiko proto psichologija kontaktus tarp žmonių?

Sprendamas šią problemą, Haideris rėmėsi K. Levino ir geštaltpsichologijos mokslinės mokyklos patirtimi. K. Levinas, aprašydamas realius žmonių kontaktus, akcentavo grupę kaip visybišką šių santykių struktūrą. Realius žmonių kontaktus jis aprašė grupinės dinamikos terminais: lyderiavimo stiliumi, grupine diskusija, grupine darna ir t. t. F. Haideris pasiūlė kitą būdą: jis akcentavo ne grupę, o individą, ir pats tyrimų dėmesys buvo sutelktas į tai, kaip individas suvokia žmonių kontaktus. Taip realizuojamas geštaltpsichologiniam nagrinėjimo būdai įprastas suvokimo ir žmogaus fenomenologinio lauko akcentas (vėliau imtas vartoti kognityvinio lauko terminas). Todėl tyrinėjami ne realūs žmonių kontaktai, o kaip tie kontaktai suvokiami ir kaip jie atsispindi individo psichikoje. Čia realūs žmonių kontaktai lyg ištirpsta suvokime, kognityviniame lauke ir tiriami pateikti kognityviniame lauke².

---

² Toks tiriamo dalyko supratimas, bendras visai kognityvinei socialinei psichologijai, reikalauja atitinkamų metodų, iš kurių plačiausiai taikomas verbalinis atsakymas į pateiktą klausimą. Mums dabar svarbu pažymėti tyrimo metodų specifiškumą, prie kurio grįšime straipsnio gale.

Norėdamas parodyti, kad iš principo nėra skirtumo tarp fizinių objektų suvokimo dėsnių (kaip juos formulavo geštalpsichologija) ir žmonių suvokimo dėsnių, F. Haideris atliko įdomų eksperimentą (3). Dviem tiriamųjų grupėms rodytas filmas su dviem judančiais trikampiais ir disku. Pirmąją grupę prašė pasakyti, ką jie mato. Jokių papildomų instrukcijų neduota. Antrajai grupei siūlyta suvokti figūras taip, tartum jos būtų žmonės. Rezultatai parodė, kad beveik visi pirmosios grupės tiriamieji aprašė figūrų judėjimą gyvų žmonių terminais, kaip ir antroji grupė. Taigi buvo įrodyta, kad, tiriant tarpasmeninį suvokimą, galima remtis bendrais geštalpsichologijos nustatytais fizinių objektų suvokimo dėsniais.

Suvokimo procesų geštalpsichologijos tradicija traktavo kaip susijusį su kitais kognityviniais procesais - mąstymu, atmintimi. F. Haideris tarpusavio suvokimą traktavo irgi ne tiek kaip išorinių bruožų suvokimą, o kaip tarpusavio pažinimą. Tarpusavio pažinimui svarbiausia yra poelgio, išgyvenimų ar nuostatos interpretacija bei paaškinimas. Taip Haideriui kilo idėja, kad priežasties priskyrimas (atribucija) yra tarpasmeninio suvokimo mechanizmas. Jis pirmasis suklasifikavo priežastis, suskirstė jas į asmenines (vidines) ir neasmenines (išorines). Nuo to, ar poelgiui bus priskirtos asmeninės ar neasmeninės priežastys, priklausys ir atsakomybės už tą poelgį priskyrimas. F. Haideris išskyrė kelis atsakomybės atribucijos lygius.

Sios idėjos ir paskatino daug vėlesnių tyrimų. F. Haiderio darbuose buvo parodyta gyvenimiškos, sveiko proto psichologijos svarba tarpusavio santykiams. Pátys tarpusavio santykiai imti tyrinėti tarpusavio suvokimo aspektu, o jame svarbiausia vieta atiteko atribucijai³.

Atribucijos teorijos. Pirmąją atribucijos teoriją suformulavo 1965 m. E. Džonsas ir K. Deivisas (E. E. Jones, K. D. Davis) (6). Jie pabandė kon-

---

³ Teisingai nurodoma (15), kad F. Haiderio „Tarpasmeninių santykių psichologijos“ knygai daugiau tiktų „Tarpusavio suvokimo psichologijos“ pavadinimas.

1 schema

ceptualizuoti, kaip kasdieniniame gyvenime žmogus nuo poelgių stebėjimo pereina prie jų aiškinimo. Žmogus tiesiogiai suvokti gali tik veiksmą ir jo rezultatus. Iš jų žmogus sprendžia apie veikėjo žinias ir sugebėjimus, jo ketinimus ir pagaliau priskiria jam tam tikrą dispoziciją, kuri ir yra suvokto veiksmo priežastis (terminas dispozicija suprantamas kaip sąlygiškai pastovi asmens savybė, bruožas, nuostata ir t. t., kuri sukėlė stebimą poelgį). Analizės kelias nuo poelgio iki dispozicijos priskyrimo parodytas 1-oje schemeje. Galutinis žmogaus poelgio suvokimas yra dispozicijos priskyrimas (atribucija). Pavyzdžiui, matome valgantį žmogų. Paaiškinimas, kad jis valgo, nes yra alkanas, mus visai patenkina ir mes toliau nesigiliname į veiksmo priežastis. E. Džonso ir K. Deiviso teorija bando paaiškinti, koks yra ryšys tarp stebimo poelgio ir jam priskiriamų dispozicijų. Pagal ją poelgio aiškinimas priklauso nuo dviejų faktorių: 1) nuo poelgio rezultatų unikalumo ar tipiškumo ir 2) nuo to, ar poelgis sociališkai pageidaujamas, ar ne⁴. Tipiškas ir sociališkai pageidaujamas poelgis suteikia nedaug informacijos apie vidines individo dispozicijas, o netipiškas ir sociališkai nepageidautinas poelgis tiesiogiai nurodo mums vidinius žmogaus ketinimus ir dispozicijas.

Tokios teorinės išvados buvo gautos apibendrinus E. Džonso atliktą eksperimentą (6). Eksperimento hipotezė teigė, kad žmogaus vaidmenį atitinkantis poelgis mažiau pasako apie vidinius žmogaus ketinimus negu poelgis, išeinantis už vaidmens ribų. Eksperimento metu tiriamieji klausėsi

⁴ Vėliau E. Džonsas atribucijos priklausomybę nuo to, ar poelgis sociališkai pageidaujamas, pakeitė priklausomybe nuo poelgio valentiškumo.

specialiai parengto ir įrašyto į juostą interviu su žmonėmis, renkamais į kosmonautus arba į povandeninio laivo jūreivius. Prieš tai jie sužinodavo, kad idealus kosmonautas turi būti intravertas, o jūreivis - ekstravertas. Tiriamieji suskirstyti į dvi grupes. Pirmoji iš interviu sužinodavo, kad norintis tapti kosmonautu pasižymi intravertiškomis charakterio savybėmis, o norintis tapti jūreiviu - ekstravertiškomis. Taigi abu kandidatai demonstruodavo laukiamą ir su vaidmeniu sutampantį elgesį. Antroji tiriamųjų grupė sužinodavo, kad norintis tapti kosmonautu yra ekstravertas, o jūreiviu - intravertas. Po interviu klausymo tiriamuosius prašė pasakyti, kokiai profesijai tinka kandidatas ir ar jis nuoširdžiai atsakinėjo girdėtame pokalbyje (interviu).

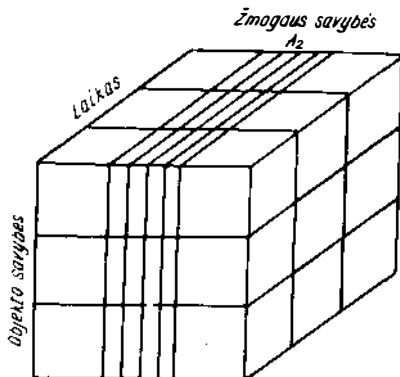
Rezultatai parodė, kad antroji grupė kandidatūros dėl charakterio ypatumų neatitikimo griežtai neatmesdavo, bet daug detaliau negu pirmoji grupė aprašydavo kandidatų vidines savybes ir bruožus. Be to, jų atsakymai buvo laikomi nuoširdesniais ir geriau atskleidžiančiais tikrąsias kandidato savybes negu vaidmenį atitinkančių kandidatų atsakymai. Eksperimento rezultatai patvirtino, kad tipiškai ir sociališkai pageidautinas (sutampantis su vaidmeniu) poelgis mažai ką sako apie žmogaus vidinius ketinimus ir nuoširdumą. Tokį poelgį galima paaiškinti įvairiausiomis priežastimis, pavyzdžiui, noru neišsiskirti, patenkinti situacijos reikalavimus ir t. t.

Kitu žymiausiu teoretiku atribucijos srityje laikytinas H. Kelis (H. Kelley). Jo nuomone, „atribucijos teorija - tai tokia teorija, kuri tiria, kaip žmonės aiškina priežastis, t. y. atsako į klausimus, prasidedančius žodeliu „kodėl“. Ji tiria informaciją ir kaip ji panaudojama, aiškinant priežastis“ (9, 107). Pasak jo, atribucijos teorija aprašo: 1) kaip suvokiame ir aiškiname kitų žmonių poelgius, todėl į ją įeina ir socialinė percepcija; 2) kaip suvokiame ir aiškiname savo pačių poelgius, todėl į ją įeina ir savęs suvokimas. H. Kelis teoriškai skiria dvi situacijas, kuriose atribucijos procesas vyksta skirtingai: kai bandome surasti poelgio priežastį,

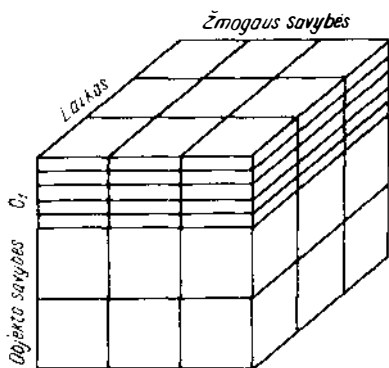
remdamiesi kelių stebėjimų informacija ir remdamiesi vienintelio stebėjimo informacija.

Situacijose, kai apie poelgio priežastį sprendžiame remdamiesi keletu stebėjimų, atribucijos procesą paaikškina kovariacijos principas. Pačia bendriausia prasme jis reiškia, kad „poelgiui priskiriama ta iš keletu galimų priežasčių, kuri lydi, kinta (kovarijuoja) laike kartu su poelgiu“ (9, 108). Taigi poelgiui iš kelių priskiriama ta priežastis, kuri visada lydi ir kinta (kovarijuoja) kartu su poelgiu. H. Kelis visas galimas priežastis suskirstė į tris grupes: į asmenis, daiktų savybes ir laiką (laikinos situacijos). Taigi žmogaus poelgių priežasties ieškome: 1) jo asmeniniuose vidiniuose bruožuose (dispozicijose), 2) išorinėse daiktų savybėse, 3) laikinose situacijose (nepasisekimas, nenoras). Pavyzdžiui, aiškindami, kodėl žmogus neišsprendė uždavinio, nesėkmės priežastį galime priskirti arba jo žemam intelektiniam lygiui, arba nepaprastam uždavinio sunkumui, arba laikinai ypatingai situacijai - nuotaikos įtakai. Natūraliai kyla klausimas „Kada kuri priežastis priskiriama stebimam poelgiui?“

Į klausimą atsakė tyrimas, atliktas pagal H. Kelio teorinį modelį. L. Makartūr (L. McArthur) (13) tiriamiesiems pateikdavo trijų tipų informaciją apie įsivaizduojamą žmogaus poelgį ir prašydavo pasakyti jo priežastį. Pirmoji buvo tokia: „Polį jaudina paveikslas, kurį jis mato muziejuje. Beveik nieko kito muziejuje šis paveikslas nejaudina. Polį jaudi-

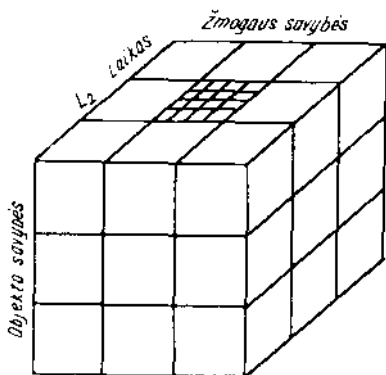
2 schema. Priežasties priskyrimas žmogaus savybėms

3 schema. Priežasties priskyrimas objekto savybėms

na beveik visi paveikslai. Praeityje Polį taip pat jaudino šis paveikslas". Tiriųjų klausė, kodėl Polį jaudina šis paveikslas ir nuo ko tai gali priklausyti: 1) nuo Polio ypatumų (jis labai jautrus), 2) nuo paveikslasavybių (jis labai geras) ar 3) nuo ypatingos situacijos. Pateikta informacija grafiškai parodyta 2 schemeje. Matome, kad tik A_2 (Polį) jaudina paveikslas, bet jis jį jaudina nuolat kaip ir kiti paveikslai. Turint tokią informaciją apie tris priežasčių blokus, poelgio priežastis priskiriama asmeniui. L. Makartūr duomenimis, taip atsakė 85% tiriųjų.

Antras informacijos apie poelgį tipas buvo priešingas. Tiriemieji gaudavo tokią informaciją: „Džo juokiasi iš klouno cirke. Beveik visi cirke iš jo juokiasi. Džo nejuokina jokie kiti klounai. Praeityje Džo visą laiką juokdavosi iš šio klouno". Kaip kin-

4 schema. Priežasties priskyrimas laikinai situacijai

ta su laiku poelgis, pavaizduota 3 schemeje. Turint tokią informaciją apie poelgį, jo priežastis priskiriama stimulo savybėms (klounui). L. Makartūr tyrime 61% tiriamųjų juoko priežastį priskyrė klounui ir tik 12% pačiam Džo.

Trečias informacijos apie poelgį tipas buvo išreikštas taip: „Džo juokiasi cirke iš klouno. Beveik niekas kitas cirke iš jo nesijuokia. Džo praeityje nejuokino nei šis, nei kiti klounai“ (4 schema). Esant tokiai informacijai apie poelgį, jo priežasties ypatingose, laikinose priežastyse ieškojo 70% L. Makartūr tiriamųjų.

Apibendrinami tyrimų duomenis, galime išskirti tris informacijos apie suvokiamą poelgį kriterijus, pagal kuriuos žmonės priežastį priskiria asmenims, daiktų savybėms ar laikinai situacijai:

1) stebimo poelgio sutapimas su kitų žmonių poelgiais (ar kiti žmonės irgi taip elgiasi konkrečioje situacijoje, ar ne);

2) poelgio specifiškumas (ar stebimą poelgį sąlygojo tik konkretaus daikto ypatybės);

3) poelgio pastovumas (anksčiau toje pačioje situacijoje buvo taip elgiamasi, ar ne).

Zinodamas tą trejopą informaciją apie poelgį, žmogus gali teisingai nurodyti priežastį. Taigi žmonės yra tikri, kad poelgio priežastis yra asmeninės dispozicijos, jeigu veikėjo poelgis nesutampa su kitų žmonių elgesiu toje pačioje situacijoje, nesukeltas tik specifinio išorinio stimulo ar daikto savybės, buvo demonstruojamas ir anksčiau. Jeigu priešingai, - tai žmonės poelgio priežasties ieško išorinėse stimulo ar daikto savybėse.

Antra H. Kelio atribucijos teorijos dalis liečia atvejus, kai poelgiui priskiriama priežastis, remiantis vieninteliu stebėjimu. Realiam gyvenime dažnai pasitaiko atveju, kai žmonės interpretuoja priežastis, stokodami išsamios informacijos. Šiomis sąlygomis vykstantį atribucijos procesą galima aprašyti nuvertinimo principu ir dėl ankstesnio patyrimo susiformavusios priežastinės schemos leidžia rasti galimą priežastį.

Nuvertinimo principas skelbia, kad „konkrečios poelgio priežasties svarba yra nuvertinama, jeigu

yra ir kita galima priežastis" (9, 112). Nuvertinimo principo veikimą galima iliustruoti K. Léjaus (Lay C.) tyrimo duomenimis (11). Jis nustatė, kad nedaug sumokant už sutikimą užpildyti testą, sutikimo priežastis dažniausiai priskiriama vidinėms žmogaus dispozicijoms (įdomu, nori padėti mokslui ir t. t.), o mokant brangiai, - išorinei situacijai (didelis atlyginimas). Čia kaip tik antruoju atveju galimos išorinės poelgio priežastys nuvertina vidinių priežasčių svarbą. Jeigu stinga informacijos, žmonės remiasi savo ankstesne patirtimi apie galimas poelgio priežastis. Išvada tada daroma remiantis priežastinėmis schemomis. Priežastinės schemos - tai žmogaus supratimas, kokios apskritai gali būti poelgio priežastys, kur jų reikėtų ieškoti. Remdamasis formalia analize, H. Kelis išskyrė keletą priežastinių schemų, kuriomis gali vadovautis žmogus (8). Tačiau jos yra labai abstrakčios ir neleidžia nustatyti, kada kokia priežastis bus priskirta. H. Kelis pats pripažįsta, kad realiame gyvenime žmonės aiškina remdamiesi tiek gaunama informacija, tiek numatymu, kokios apskritai yra galimos poelgio priežastys. Reikėtų pažymėti, kad H. Kelio atribucijos teorijos teiginiai yra gana abstraktūs. Galbūt todėl ši teorija neturi nei oponentų, nei praktiškai pritaikoma. Po bendro atribucijos proceso aprašymo reikėtų pereiti prie individualių jos skirtumų. Individualaus atribucijos stiliaus tyrimai leistų mokslinio tyrimo duomenis taikyti praktiniams tikslams.

Empiriniai tyrimai. Paskutinį dešimtmetį atribucijos tyrinėjimai tiesiog užtvindė amerikiečių socialinę psichologiją. Vien tik nuo 1970 iki 1980 metų buvo atlikta daugiau kaip 900 tyrimų (11). Todėl apžvelgsime tik svarbiausias tyrimų problemas, jas iliustruodami atliktais darbais.

Visus darbus galima suskirstyti į dvi dalis: 1) tiriančius įvairias atribucijos prielaidas (kaip vienokia ar kitokia informacija, motyvacija veikia atribucijos procesą); 2) tiriančius atribucijos rezultatus (kokią reikšmę priežasties priskyrimas turi elgesiui ar išgyvenimams).

Tiriant atribucijos prielaidas, daug darbų atlikta varijuojant įvairią informaciją apie poelgį. Paprasčiau tyrimo schema yra tokia: tiriamajam pateikiama kokia nors informacija apie kito žmogaus poelgį ir žiūrima, kaip nuo to priklausys, kaip ir kokia priežastis bus priskirta šiam poelgiui. Tokių darbų serijai priklauso anksčiau aprašytas L. Makartūr darbas. Kitas jos darbas (11) susijęs su problema, ar poelgiui bus priskirta ta priežastis, kurią lengviau stebėtojai suvokti. Jos darbuose vienas iš bendraujančių žmonių buvo išskiriamas, nes 1) jis visą laiką judėjo, 2) ryškiau apšviestas, 3) vienintelė tarp vyrų moteris, 4) jos drabužių spalva ryškiai skyrėsi nuo kitų. Buvo manoma, kad „solistams“ dažniau bus priskirta asmeninė, vidinė priežastis negu kitiems grupės nariams. Tai patvirtino tik 1 ir 2 serijoje, o 3 ir 4 serijoje „solistams“ dažniau buvo priskirta situacinė, išorinė priežastis.

Kita darbų serija susijusi su informacijos pateikimo pirmumu. Paaiškėjo, kad žmogus interpretuoja informacijos srautą iki pakankamos aiškinimo priežasties suradimo. Likusią informaciją jis arba atmeta, arba sujungia su jau turima. E. Džonsas (7) eksperimentais parodė, kad pirmus 15 uždavinių iš 30 išsprendę žmonės laikomi gabesniais negu paskutinius 15 uždavinių išsprendusieji. E. Džonsas aiškina, kad poelgiui (uždavinių išsprendimas-neišsprendimas) priskyrus priežastį (gabūs-negabūs), šie duomenys kognityviškai iškreipiami ir asimiliuojami.

Buvo tyrinėta, kaip žmonės interpretuoja savo bei kitų žmonių pasisekimą arba nesėkmę. Daugelis atliktų darbų parodė, kad žmonės pasisekimo priežastį linkę priskirti asmeninėms, vidinėms dispozicijoms (sugebėjimai, pastangos ir kt.), o nesėkmę - išorinėms, situacinėms priežastims (užduoties sunkumas, nesisekimas ir kt.). Tokia tendencija priklauso nuo motyvacijos. Taip A. Milerio (Miller A.) (11) eksperimente motyvacija buvo sukuriama keičiant uždavinio reikšmingumą. Reikšminga ar ne užduotis bei sėkmingai ar nesėkmin-

gai ji įvykdyta, tiriamieji sužinodavo tik atlikę užduotį. Taip buvo išvengta skirtingos motyvacijos įtakos pačiam užduoties atlikimui. Pasirodė, grupėje, kur tiriamieji atliko „labai svarbų darbą“, sėkmės priežastis dažniau buvo priskiriama sugebėjimams negu grupėje, kur tiriamieji atliko „nereikšmingą darbą“.

Tyrinėta, kuo remiamasi aiškinant žmogaus poelgį, prieštaraujanti jo nusistatymui. E. Džonso eksperimente (7) tiriamieji susipažindavo su žmogaus charakteristika, su juo bendraudavo ir iš to sužinodavo, kad jis yra griežtai nusistatęs prieš narkomaniją ir kovoja su narkotikų plitimu. Po to tiriama šis stebėdavo, kaip autoritetingo asmens spaudžiamas, žmogus rašydavo straipsnį, reikalaujanti leisti laisvai rūkyti marihuaną. Pasirodo, kad straipsnio parašymo faktas nulėmė, jog stebimam žmogui buvo priskirta teigiama nuostata narkotikams. Taigi apie žmogų sprendžiame iš jo poelgių, mažai atsižvelgdami į situaciją ir į tai, kad pasielgta prieš paties žmogaus įsitikinimus. Tyrinėjama, kaip atribucijos procesas priklauso nuo lytinių skirtumų. L. Byrhof-to (L. Bierhoff) tyrimai parodė, kad atribucija nepriklauso nuo lytinių skirtumų. Jis tyrė, kaip priklauso atribucijos procesas nuo 1) stebėtojo lyties, 2) nuo stebimojo (veikėjo) lyties, 3) nuo užduoties skirtingai lyčiai specifikos, atliko seriją eksperimentų ir laboratorijoje, ir mokykloje.

Rezultatai parodė, kad atribucija beveik nepriklauso nuo šių trijų susijusių su lytimi kintamųjų, o priklauso nuo kitų kintamųjų: pasiekto rezultato, išspręstos užduoties ir kt.

Buvo nurodyti atribucijos skirtumai tarp stebėtojo ir stebimojo (veikėjo). Pirmieji tai užfiksavo E. Džonsas ir R. Nisbetas (Nisbett R.). Jų žodžiais tariant, „egzistuoja pastovi tendencija, kad veikėjas savo poelgio priežastį priskiria asmeninėms dispozicijoms“ (8, 80). Vadinasi, pats veikėjas mano, kad jo poelgis atitinka situacijos reikalavimus, o stebėtojas to paties poelgio priežasties ieško veikėjo asmeniniuose bruožuose, sugebėjimuose, nuostatose. Ši, L. Roso (15) žodžiais tariant, „funda-

mentali atribucijos klaida" parodo skirtumus tarp savęs ir kitų suvokimo.

Atlikta nemaža darbų, kurie patikslino įvairių faktorių (pavyzdžiui, pažįstamas-nepažįstamas žmogus; svarbi-nesvarbi užduotis ir kt.) įtaką „fundamentaliai atribucijos klaidai“, tačiau jie beveik visi patvirtino bendrą tendenciją. Šios tendencijos žinojimas turi praktinę reikšmę visur, kur galimi konfliktai dėl poelgio priežasties interpretavimo. Pavyzdžiui, jei mokinys teisinasi neparuošęs pamokų dėl to, kad nebuvo elektros, tai mokytojas mano, kad jam trūksta stropumo.

Tirti ir atribucijos duomenys, t. y. kaip tas ar kitas atribucijos tipas lemia žmogaus poelgius, jo išgyvenimus, nuostatas ir kt.

Mums skirtingai patinka žmogus priklausomai nuo to, kokią jam ar situacijai priskiriame poelgio priežastį. H. Kelis (10) nurodė, jog labiau patinka tas žmogus, kurio pagalbos priežastį priskiriame vidinėms asmeninėms savybėms, o ne išorinei situacijai. Kita vertus, esame pakantesni žmogui, kurio nemalonus poelgio priežastis priskiriame situacijai, o ne asmeninėms savybėms.

Įdomi situacija užfiksuota L. Striklendo (Strickland L.) (11) eksperimente, kur buvo tiriamas meistro pasitikėjimas darbininkais. Pasirodo, kad meistras daug mažiau pasitiki darbininku, kurį jis darbo proceso metu kontroliavo negu jo nekontroliuotą darbininku, nors abu darbininkai padarė vienodą darbo normą. Kontroliuojamo darbininko darbo normos atlikimą brigadininkas priskiria situacinėms priežastims (išorinė kontrolė), todėl nevertinama vidinė asmeninė priežastis (stropumas, pareigingumas). Įdomu, kad ir toliau meistras dažniau tikrino kontroliuotą darbininką (kuriuo dabar jis mažiau pasitiki) negu nekontroliuotą darbininką.

Kaip vidinė arba išorinė motyvacija veikia elgesį, tyrė M. Leperis (12). Eksperimentuose vidinė motyvacija buvo paverčiama išorine, skatinant ir taip vidinį malonų veiksmą. Jisai tris dienas stebėjo vaikus, kurie su dideliu džiaugsmu ir malonumu piešė eksperimentatoriaus atneštais spalvotais pieš-

tukais ant ypatingo popieriaus. Po kurio laiko vaikai patekdavo į „stebuklingą kambarį“, kur eksperimentatorius prašydavo vaikus nupiešti pieštukais jam paveikslą. Grupėms sudarytos trys keičiamos sąlygos: 1) be paskatinimo (kontrolinė grupė), 2) nelauktas paskatinimas, 3) laukiamas paskatinimas, kuris visą laiką buvo prieš vaiką (dovana – labai gražus diplomai). Praėjus savaitei, pieštukai ir popierius vėl pasirodė vaikų darželyje. Eksperimentatorius fiksavo, kiek vaikų ir kiek laiko naudos pieštukus ir popierių kiekvienoje grupėje. Pasirodo, kad trečioje grupėje (laukiamas paskatinimas) du kartus mažiau vaikų piešė pieštukais negu 1 ir 2 grupėje. Be to, jie piešė du kartus trumpiau negu 1 ir 2 grupės vaikai. Taigi piešimo malonumo priežastis priskirta išoriniams motyvams (laukiama dovana), o vidiniai motyvai nuvertinti. Taip žaidimas virto darbu.

Tiriama, kaip priklauso emocinio išgyvenimo pobūdis nuo išgyvenimo priežasties paaiškinimo. S. Valinsas (Valins S.) (11) savo tiriamiesiems vyrams rodydavo įvairias nuogy moterų fotografijas. Ausinėse tiriamieji galėjo girdėti savo širdies plakimą. Jis buvo netikras, kadangi jį atsitiktine tvarka, rodydamas kai kurias fotografijas, sugreitindavo pats eksperimentatorius. Tiriamiesiems labiau patiko fotografijos, kurias matant, jiems „širdis mušdavo smarkiau“. Įdomu, kad širdies plakimo sulėtinimas nenulėmė jokių skirtumų vertinant fotografijas.

Atribucijos pakeitimas gali būti naudojamas psichoterapijoje. Tai pademonstravo S. Valinsas ir A. Réjaus bijančių gyvųjų žmonių tyrimai (11). Tiriamieji žiūrėjo seriją skaidrių, iš kurių keletas buvo su gyvatėmis, o ant kitų užrašytas žodis „elektra“. Po skaidrės su žodžiu „elektra“ sekė nedidelis elektros smūgis. Pagrindinėje eksperimento dalyje tiriamieji girdėjo, kad elektros smūgio metu jų širdys imdavo plakti smarkiau, o pamačius gyvatę, ritmas nesikeisdavo. Tokį širdies plakimą reguliudavo pats eksperimentatorius. Palyginti su kontroline grupe, šie tiriamieji mažiau bijojo ateityje pamatyti gyvą gyvatę.

Atribucijos tyrimo būdo problemos. Kaip matome iš aprašytų darbų, atribucijos tipas dažniausiai nustatomas klausinėjant tiriamąjį. Pirmiausia atliekamas tipinis laboratorinis eksperimentas ir žiūrima, kaip nuo įvairių kintamųjų priklauso atribucijos tipas (pavyzdžiui, L. Makartūr tyrime - tai įvairi informacija apie poelgį). Po to tiriamajam pateikiamas tiesioginis klausimas „Kodėl šis žmogus taip pasielgė?“ Toks tiesioginis klausimas gali sukelti dirbtinį priežasčių aiškinimą, be to, neleidžia nustatyti, kokiose situacijose žmogui būdinga demonstruoti priežastinį aiškinimą, o kokiose ne. Su verbaliniu atribucijos išmatavimo būdu susijęs dar vienas sunkumas. Atribucijos tipas nustatomas remiantis tam tikra gramatine atsakymo forma. Pavyzdžiui, jeigu žmogus, paklaustas, kodėl jis žavisi paveikslu, atsako, kad paveikslas jį jaudina, tai žavėjimosi priežastimi laikoma išorinė priežastis. Jei žmogus atsako, kad jis yra labai jautrus, tai toks atsakymas interpretuojamas kaip vidinė priežastis. Net nėra tokių tyrimų, kurie patvirtintų žodinės atsakymo formos ir vidinio atribucijos tipo ryšį.

Jeigu atribucijos tipas nustatomas ne tiesioginiu klausimu, o interpretuojant, demonstruojant elgesį ar nuostatą, tai čia vėl susiduriame su panašiomis problemomis. Reikia pagrįsti, kad, pavyzdžiui, demonstruojamas elgesio pakitimas yra sąlygotas atribucijos pakitimo, o ne kokio kito psichinio proceso. O dabar elgesio ir atribucijos tipo ryšį psichologas interpretuoja, remdamasis savo proto logika.

Minėti sunkumai, matyt, turėjo įtakos, kad praktiškai nebuvo sudarytas nė vienas testas ar klausimynas atribucijai, jos individualiam stiliui nustatyti. Todėl vienas iš tolesniųjų tyrimų uždavinių - sudaryti tokį testą, kuris leistų nustatyti atribucijos stilių.

Ir dar viena tyrimo problema. Atribucijos srities darbai, kaip ir visos amerikiečių kognityvinės socialinės psichologijos, visai neatsižvelgia į realų socialinį kontekstą ir žmonių tarpusavio veiklą, kurioje gyvenime ir vyksta atribucijos procesas. Praktiškai visi aprašyti tyrimai atlikti laboratorijoje su atsitiktinai surinkty žmonių grupe. Nors atribucijos

teorijos ir tyrimai pretenduoja į gyvenimiškos psichologijos atskleidimą, tačiau specifinis tyrimo objektas ir būdas neleidžia to padaryti. Norėdami suprasti, kaip vyksta atribucijos procesas psichikoje, turėtume tyrinėti jį realioje žmonių tarpusavio veikloje, realiame socialiniame kontekste.

Tokį socialinių-psichologinių reiškinių tyrimo būdą pagrindė tarybinė socialinė psichologija. Ji kritiškai išanalizavo tiek pagrindinės kognityvinės socialinės psichologijos teorijos (16), tiek jos empirinių tyrimų duomenis (20). Tarpasmeninio suvokimo tyrimams vadovavo G. Andrejeva (19) ir A. Bodaliovas (18). Pirmą kartą atribucijos tyrimo būdas, remiantis tarpusavio veiklos koncepcija, tarybinėje socialinėje psichologijoje buvo suformuluotas G. Andrejevės straipsnyje (17). Tolesni atribucijos tyrimai, mūsų nuomone, turi išaiškinti, kaip vyksta atribucijos procesas žmonių tarpusavio veikloje. Be to, būtina pereiti prie individualaus atribucijos stiliaus tyrinėjimo. Tai padėtų rezultatus įdiegti į praktiką, suprasti, kaip vyksta paties ir kitų žmonių elgesio priežasčių aiškinimas „gyvenimiškoje psichologijoje“.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Bierhoff L. Attribution and sex. - In: 22nd International Congress of Psychology: Abstract guide. Leipzig, 1980, vol. 2.
2. Cognitive Theories in Social Psychology: Papers from Advances in Experimental Social Psychology / Ed. by L. Berkowitz. N. Y.: Academic Press, 1978.
3. Heider F. Social perception and phenomenal causality. - Psychological Review, 1944, vol. 51, p. 358-374.
4. Heider F. The Psychology of Interpersonal Relations. - N. Y.: Wiley, 1958.
5. Heider F. Wahrnehmung und Attribution. - In: D. Görnitz, W. U. Meyer und B. Weiner. Symposium über Attribution. Stuttgart, 1978.
6. Jones E. E., Davis K. E. From acts to disposition: The attribution process in person percep-

tion. - In: Cognitive Theories in Social Psychology: Papers from Advances in Experimental Social Psychology / Ed. by L. Berkowitz. N. Y.: Academic Press, 1978.

7. Jones E. E. The rocky road from acts to dispositions. - American Psychologist, 1979, vol. 34, p. 107-117.

8. Jones E. E., Kanouse O. E., Kelley H. H. et al. Attribution: Perceiving the Causes of Behaviour. - Morriston, N. J., 1972.

9. Kelley H. H. The processes of causal attribution. - American Psychologist, 1973, vol. 28, p. 107-128.

10. Kelley H. H. Personal Relationships: Their Structures and Processes. - Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 1979.

11. Kelley H. H., Michela J. K. Attribution theory. - Annual Review of Psychology, 1980, vol. 31, p. 457-502.

12. Lepper M. R., Greene D., Nisbett R. Undermining children's intrinsic interest with extrinsic reward. - J. Pers. Soc. Psychol., 1973, vol. 28, p. 129-137.

13. McArthur L. The how and what of why: some determinants and consequences of causal attributions. - J. Pers. Soc. Psychol., 1972, vol. 22, p. 171-193.

14. Shaw E. M., Constanco R. P. Theories in Social Psychology. - N. Y.: McGraw-Hill Book Company, 1970.

15. Ross L. The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. - In: Cognitive Theories in Social Psychology: Papers from Advances in Experimental Social Psychology / Ed. by L. Berkowitz. N. Y.: Academic Press, 1978.

16. Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Современная социальная психология на западе. - М., 1978.

17. Андреева Г. М. Процессы каузальной атрибуции в межличностном восприятии. - Вопросы психологии, 1979, № 6.

18. Бодаев А. А. Формирование понятия о другом человеке как личности. - Л., 1970.

19. Межличностное восприятие в группе /Под ред. Г. М. Андреевой, А. Н. Донцова. - М., 1981.

20. Трусов В. П. Социально-психологические исследования когнитивных процессов. - Л., 1980.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Psichologijos katedra

Įteikta
1981.01.03

АТРИБУЦИЯ И ПОДХОДЫ К ЕЕ ИЗУЧЕНИЮ

Р. Бистрицкас

Резюме

Рассматриваются проблемы атрибуции в социальной психологии, а также главные теории и результаты исследований в области атрибуции. Обсуждаются некоторые проблемы, связанные с применяемыми подходами и методами изучения атрибуции.

ATtribution AND DIFFERENT APPROACHES TO ITS INVESTIGATION

R. B i s t r i c k a s

Summary

In this article the main theories of attribution, its rise in the social psychology and some empiric. conclusions have been reviewed. Some problems concerning the usage of the methods of investigation are analysed here.